

ANKARA ÜNİVERSİTESİ ZİRAAT FAKÜLTESİ PEYZAJ MİMARLIĞI BÖLÜMÜ

ZPM 110 ÇEVRE ve İNSAN

DERS NOTU-6: TÜRKİYE'DE KORUNAN ALAN KATEGORİLERİ

DERSİN SORUMLUSU: PROF. DR. DİCLE OĞUZ
15.04.2019

Tabiatı Koruma Alanı

Bilimsel çalışmalar ve eğitim açısından önem taşıyan, nadir, tehlike altında veya kaybolmaya yüz tutmuş ekosistemleri ve türleri içeren alanlardır.

Alanların mutlak korunması gerekli olup, yalnızca bilim ve eğitim amaçları için kullanımlara açıktır. Türkiye’de toplam 35 tane Tabiatı Koruma Alanı vardır.

- 1) Hacı Osman Ormanı Tabiatı Koruma Alanı – Amasya-Samsun (86 ha) , dünya çağında eşsiz ve tehlikeye maruz bir alüvyal orman ekosistemi olması nedeniyle tabiatı koruma alanı seçilmiştir.
- 2) Sarıkum Tabiatı Koruma Alanı – Sinop (785 ha) , deniz, kıyı, kumul, göl, sulak saha ekosistemler bütünü olması nedeniyle tabiatı koruma alanı seçilmiştir.
- 3) Sultansazlığı Tabiatı Koruma Alanı – Kayseri (17.200 ha) , çok zengin ve nesli tehlikeye düşmüş türleri ile sulak saha ekosistemleri nedeniyle tabiatı koruma alanı seçilmiştir.

Milli Park

Bilimsel ve estetik bakımdan ulusal ve uluslararası önemi bulunan; doğal ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip alanlardır.

Kaynak değerleri;

- Milli ve milletlerarası düzeyde önem taşımaktadır.
- Gelecek nesillerin gurur duyacakları seviyede önemli olmalıdır.
- Tahrip olmamış veya ıslah edilebilir durumda olmalıdır.
- Saha Büyüklüğü, en azından 1000 hektar olmalı ve bu alan bütünüyle koruma ağırlıklı zonlardan meydana gelmelidir.

Türkiye’de 2010 yılı Mart ayı itibarıyla toplam 40 adet Milli Park bulunmaktadır. Dünya genelinde ise toplam 6.555 adet Milli Park bulunmaktadır. Bunlardan bazıları;

- 1) Ilgaz Dağı Milli Parkı – Kastamonu (1088 ha), orman ekosistemleri, jeolojik özellikleri ve kış sporları nedeniyle Milli Park seçilmiştir.
- 2) Yedigöller Milli Parkı - Bolu (2019 ha), zengin orman ekosistemleri, flora, fauna ve rekreasyon imkanları sebebiyle milli park ilan edilmiştir.

- 3) Göreme Tarihi Milli Parkı - Nevşehir (9572 ha), çok özel jeomorfolojik özelliği, tarihi alanları ve zengin florası nedeniyle milli park olmuştur.
- 4) Karagöl Sahara Milli Parkı - Artvin (3766 ha), jeolojik özellikler, flora ve rekreasyon imkanları nedeniyle milli park olmayı hak etmiştir.
- 5) Dilek Yarımadası Milli Parkı - Aydın (27.675 ha), Akdeniz maki florasının tüm örnekleri, kuş popülasyonları, fauna zenginliği, rekreasyon imkanları ve arkeolojik özellikleriyle milli park olmuştur.
- 6) Kuş Cenneti Milli Parkı - Balıkesir (64 ha), zengin kuş popülasyonu ve bilimsel araştırma alanı olması nedeniyle milli park olmuştur.

Tabiat Anıtı

Tabiat olaylarının meydana getirdiği sıra dışı özelliklere ve bilimsel değerlere sahip alanları içermektedir. Tabiat anıtları milli park esasları dahilinde korunan alanlardır. Türkiye’de toplam 56 tane Tabiat Anıtı vardır.

Kaynak değerleri,

- Tabiat olaylarının meydana getirdiği müstesna değerleri barındırmalıdır.
- Çok az zarar görmüş veya hiç zarar görmemiş olmalıdır.
- Tahrip olmamış veya ıslah edilebilir durumda olmalıdır.
- Saha, büyüklük bakımından milli parktan küçük, fakat koruma yönünden bütünlüğü sağlayacak yeterlikte olmalıdır.
- Devletin mülkiyetinde olmalıdır.

- 1) Koç Sedir Tabiat Anıtı – Antalya – Elmalı (Batı Karadeniz)
- 2) Kıranı Evliya Ardıcı – Gümüşhane- Şiran (Doğu Karadeniz)
- 3) Kocakatran Lübnan Sediri Tabiat Anıtı –Antalya- Kaş (Batı Akdeniz)

Yaban Hayatı Koruma Sahası

Yaban hayatı değerlerine sahip, korunması gerekli yaşam ortamlarının bitki ve hayvan türleri ile birlikte mutlak olarak korunduğu ve devamlılığının sağlandığı alanlardır. Türkiye’de toplam 105 tane Yaban Hayatı Koruma Sahası bulunmaktadır.

- 1) Anavarza Kayalıkları Yaban Hayatı Koruma Alanı – (410ha) Adana; şu anda sit alanı olması nedeniyle tırmanışa kapalıdır. Bölgede korunan tür, av hayvanlarıdır (TÇV, 2003).
- 2) Üzümdere Yaban Hayatı Koruma Alanı – (6922 ha) Akseki- Antalya; Korunan tür Yaban keçisidir (TÇV, 2003).
- 3) Eşmekaya Yaban Hayatı Koruma Alanı – (4500 ha) Eşkil- Aksaray ; Korunan tür su kuşlarıdır (TÇV, 2003).
- 4) Birecik Yaban Hayatı Koruma Alanı – (2500 ha) Birecik- Şanlıurfa ; Korunan tür kelaynak kuşlarıdır. Urfa'nın Birecik ilçesinde Kelaynak Heykeli bulunmaktadır (TÇV, 2003).
- 5) Karabucak Yaban Hayatı Koruma Alanı – (1635 ha) Tarsus - Mersin ; Korunan tür turaç kuşudur. Çil kuşu da denen turaç, çoğunlukla siyahtır, arkada ve böğürlerde beyaz lekeler vardır. Bacaklar kırmızıdır. Kestane rengi bir boyun yakası, beyaz yanak yamaları ve kahverengi kanatları vardır (TÇV, 2003)

Tabiat Parkı

Milli Parklardan farklı olarak, milli ve milletlerarası ender bulunan sadece tabii kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçalarıdır.

Ayrılış amaçları dikkate alındığında insanlarla doğanın karşılıklı etkileşim içinde bulunduğu peyzajları koruduğu düşünülebilir (Anonim, 2011).

Kaynak değerleri,

- Milli ve bölge seviyesinde rekreasyon potansiyeline sahip olmalıdır.
- Açık hava rekreasyonu yönünden zengin potansiyele sahip olmalıdır.
- Saha, kaynak ve manzara bütünlüğünü sağlayacak yeterli büyüklükte olmalıdır.
- Devletin mülkiyetinde olmalıdır (TÇV, 2003).

- 1) Akdağ Tabiat Parkı (Rakım= 2500m) - Afyon; Akdağ Tabiat Parkı'nın kendine özgü bitki örtüsü ile birlikte jeolojik ve jeomorfolojik oluşumları, (Dağ, kanyon,vadi,mağara) sahaya üstün bir peyzaj özelliği kazandırmaktadır (TÇV, 2003)

- 2) Artabel Gölleri Tabiat Parkı (Gavurdağları) – Gümüşhane ; 5.859 ha büyüklüğündeki alan jeolojik ve jeomorfolojik kaynak değerleri, flora, fauna zenginliği ve peyzaj değerleri açısından önem taşıması nedeniyle "tabiat parkı" ilan edilmiştir.
- 3) Uzungöl Tabiat Parkı – Trabzon ; (1625 ha) Trabzon'un merkezine 25 km uzaklıktadır. Zengin bitki örtüsü, yaban hayatı ve manzara güzelliklerine sahip olması nedeniyle 1989 yılında Tabiat Parkı olmuştur (TÇV, 2003).

Özel Çevre Koruma Bölgesi

Tarihi, doğal, kültürel vb. değerler açısından bütünlük gösteren ve gerek ülke gerekse dünya ölçeğinde ekolojik öneme sahip alanlar Özel Çevre Koruma Bölgeleri olarak tanımlanmaktadır.

Özel Çevre Koruma Bölgesi Kriterleri:

- Türkiye ve dünya ölçeğinde nadir biyolojik, ekolojik ve jeomorfolojik özellikleri olan,
- Kara ve su ekosistemi bir bütünlük ve devamlılık gösteren,
- Endemik bitki ve hayvan, kuş balık gibi canlı tür ve çeşitleri bakımından tabii biyolojik çeşitliliğe sahip olan,
- Tarihi, arkeolojik ve kültür zenginliği bulunan (önemli bir muharebeye sahne olmuş, arkeolojik değer taşıyan kutsal yerler, tarihi mezarlıklar gibi kültür zenginliğini yansıtan alanlar),
- Yangın, mekanize kaynak işletilmesi gibi değişik baskılarla ekosistemi fazla değişikliğe uğramamış veya biyolojik zenginlikleri kaybolmamış bulunan,
- Madencilik ve sanayi gibi dış tesirlerin baskısından uzak kalmış ve bu nedenle korunması gereken alanlar,
- Gelişmiş yerleşme bölgeleri dışında kalan, ekolojik değerleri esas alan ve turizm açısından korunması ve geliştirilmesi gereken alanlar,
- İhtiva ettiği biyolojik ve ekolojik özelliklerin bozulmadan kalmasına ve devamlılığını sağlayacak, çevresindeki diğer tarım ve endüstriyel faaliyetlerin kirletici tesirlerinden fazla etkilenmeyecek gerek mekan, gerekse sektörel ilişkiler itibarıyla bütünlük taşıyan büyüklükteki alanlar,
- Nesli tehlikedeki bitki ve hayvanların avcılık bakımından da korunmasına ve geliştirilmesine uygun olan alanlar,

- Yerleşme ve gelişme alanlarının düzensiz ve aşırı yapılaşmaya karşı korunması gereken alanlar,
- “Özel Çevre Koruma Bölgesi” kapsamına girebilecek alanlardır. Özel Çevre Koruma Bölgesi ile ilgili araştırmalar ‘Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı’ resmi sitesinden (<http://www.ockkb.gov.tr>) yapılabilmektedir.

1. Deniz ve Lagün Alanını İçeren Özel Çevre Koruma Bölgeleri:

1.1. Foça Özel Çevre Koruma Bölgesi;

Bölgenin taşıdığı önemin büyük bölümü binlerce yıldır burada yaşayan ve hatta ilçeye adını veren fok'lardan kaynaklanmaktadır. *Monachus monachus* (Akdeniz foku) bugün dünya üzerinde yaklaşık 400 adet kalmış olup nesli tehlike altında olan türler arasına girmektedir. Türkiye kıyılarındaki sayısının ise 100'den az olduğu tahmin edilmektedir. Orak Adasının batı kıyısını oluşturan Siren Kayalıkları fokların üremek ve yavrulamak amacıyla kullandıkları mağaralar açısından hayati öneme sahiptir (Erkoç, 2007).

1.2. Datça-Bozburun Özel Çevre Koruma Bölgesi; Datça-Bozburun, *Hirunda rustica* (kır kırlangıcı), *H. daurica* (kızılsırtlı kırlangıç), *Merops apiaster* (arı kuşu), *Apus apus* (karasağan) ve *Apus melba* (akkaranlı sağan) türlerinin göç yolları üzerinde bulunmaktadır. *Monachus monachus* (Akdeniz foku) Datça Yarımadası civarında yayılışa sahiptir. Kocadağda bulunan *Capra aegagrus* (yaban keçisi) Türkiye için en batıdaki yayılışa sahiptir. *Lutra lutra* (su samuru) Hisarönü'nde yayılış göstermektedir. *Liquidambar orientalis* (sığla ağacı) relik endemik olması *Phoenix theophrasti* (Datça hurması) çok sınırlı yayılış göstermesi nedeni ile özel öneme sahiptir.

1.3. Köyceğiz-Dalyan Özel Çevre Koruma Bölgesi;

Muğla ili, Köyceğiz ilçesi ve buna bağlı 4 belde 13 köyden oluşmaktadır. Köyceğiz, Muğla iline 75 km uzaklıkta bir ilçedir. Yöre, Köyceğiz çöküntü gölünün çevresinde yer alan farklı nitelikteki yeryüzü şekillerinden oluşmaktadır. Gölün kuzeydoğu ve güneydoğusu düz, diğer kesimler tepelik alanlarla çevrelenmiştir. Köyceğiz Gölü ile deniz arasındaki kesim ise 4 adet küçük göl ve sayısız kanallar ile kaplanmıştır. Sahil şeridi yaklaşık 4.5 km uzunluğunda bir kıyı okundan oluşmaktadır. Akdeniz'deki deniz kaplumbağalarının (*Caretta caretta*) en önemli üreme alanlarından biridir (Erkoç, 2007).

1.4. Fethiye-Göcek Özel Çevre Koruma Bölgesi; Muğla ili, Fethiye ilçesi ve buna bağlı 6 belde 6 köyden oluşmaktadır. Fethiye-Göcek, Özel Çevre Koruma Bölgesi Muğla İlinin Akdeniz Bölgesi sınırları içinde ve güneydoğusunda yer alır. Dere içlerinde, deltalarda ve taban suyunun yüksek olduğu yerlerde yetişen *Liquidambar orientalis* (günlük ağacı) ormanları endemik türler arasında yer alır. Günlük ağacından elde edilen sıgla yağı kozmetik ve ilaç sanayide kullanılmaktadır. Akdeniz havzası içinde 5 türle temsil edilen deniz kaplumbağalarından 3 tür (*Caretta caretta*, *Chelonia mydas*, *Dermochelys coriacea*) ülkemiz sularında tespit edilmiştir. Bern Sözleşmesi ve CITES ile koruma altına alınan *Caretta caretta*, ve *Chelonia mydas* türlerinin üreme alanlarından bir tanesi de Fethiye İztuzu kumsalıdır (Erkoç, 2007).

1.5. Gökova Özel Çevre Koruma Bölgesi; Muğla ili, Ula ve Marmaris ilçeleri ve bunlara bağlı 3 belde ve 4 köyden oluşmaktadır. Akyaka, Gökova, Akçapınar, Gökçe, Çamlı, Karacaköy ve Çetibeli yerleşim alanlarını içine alır.

Gökova kıyılarında, *Lutra lutra* (Su samuru) ile kuzey kesimlerde yunus balıklarının yaşadığı belirlenmiştir. Ayrıca Bölgede, Kızılçam (*Pinus brutia*) ve Günlük ormanları (*Liquidambar orientalis*) büyük bir değer taşımaktadır (Erkoç, 2007).

1.6. Patara Özel Çevre Koruma Bölgesi; Muğla ve Antalya illeri Fethiye ve Kaş ilçeleri ve bunlara bağlı 5 belde 4 köyden oluşmaktadır. Antalya İli Kaş İlçesi Gelemiş Köyü sınırları içerisinde yer alan, Likya Uygarlığı dönemine ait Patara antik kenttir. Bölge içerisinde yapılan arkeolojik araştırmalara göre, Likya Uygarlığı'nın en eski kentlerinden olan Patara İ.Ö. 9. yüzyılda dönemin ana limanı durumunda olup tarih boyunca Kalkan Erendağı'nın batısında üçgen şekilli bir ova üzerinde kurulmuştur. Eşen Çayının denize döküldüğü alanın, Eşen Çayı'nın taşıdığı alüvyonların denizel akıntılar ve rüzgarlarla işlenmesi sonucu, bölgenin en önemli doğal yapısını belirleyen 18 Km doğu-batı uzanımlı, 500 m. genişliğinde, muhteşem 'Patara Kumsalı' oluşmuştur. Patara Bern Konvansiyonu kapsamında önemli kumul habitatına sahiptir (Erkoç, 2007).

2. Türkiye'nin diğer bölgelerinde bulunan Özel Çevre Koruma Bölgeleri:

2.1. Gölbaşı Özel Çevre Koruma Bölgesi; Ankara ili, Gölbaşı ilçesine bağlı 1 belde ve 10 köyden oluşmaktadır. Ankara metropolünün ortalama 20 Km. güneyinde, Gölbaşı İlçesi yakın bitişiğinde yer alan, bu nedenle yoğun bir kentsel-endüstriyel kirlilik baskısı altında bulunan Mogan-Eymir Gölleri ile yakın çevresinde bulunan sulak-bataklık alanlar, ekolojik ve rekreasyonel önemleri nedeniyle, Çevre Kanununun 9.maddesine dayanılarak 22.10.1990 tarih ve 90/1117 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Gölbaşı Özel Çevre Koruma Bölgesi' olarak tespit ve ilan edilmiştir.

Alanda üreyen ve nesli tehlike altında olan kuş türleri arasında alaca balıkçıl, balaban, küçük alaban, macar ördeği, elmabaş patka , pasbaş patka ve dikkuyruk yer alır. Alan, Nesli tehlike altında olan diğer kuş türlerinden küçük kerkenez için göç döneminde büyük önem taşır.

2.2. Ihlara Özel Çevre Koruma Bölgesi; Aksaray ili, Güzelyurt ilçesine bağlı 2 belde ve 2 köyden oluşmaktadır. Yapılan gözlem ve araştırma sonuçlarına göre, bölgede 21 familyaya dahil 35 kuş türü saptanmıştır. Bu kuşlardan 11'i bölgede kuluçkaya yatmaktadır. Ayrıca, bölgenin en önemli akarsuyu niteliğinde olan Melendiz Irmağı'nda 4 balık türü saptanmıştır.

Doğal Sit Alanı

Doğal güzellik ve bilimsel açıdan sıra dışı, evrensel değeri olan alanlar doğal sit alanı olarak belirtilmiştir. Sit alanları kentsel sit, arkeolojik sit, tarihi sit ve doğal sit alanları olarak ayrılmıştır.

Türkiye genelinde düşünüldüğünde, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yayınlamış olduğu sit alanlarının dağılımı şöyledir;

Arkeolojik Sit Alanı = 9.272 adet

Doğal Sit Alanı = 1.266 adet

Kentsel Sit Alanı = 239 adet

Tarihi Sit Alanı = 150 adet

Kentsel Arkeolojik Sit Alanı = 31 adet

Diğer Sit Alanları (Üst üste sit alanları) = 419 adet

TOPLAM = 11.377 adet sit alanı bulunmaktadır.

GÖNÜLLÜ KURULUŞLAR

Türkiye’de doğa koruma ile ilgili ilk gönüllü örgüt 1955 yılında kurulan “Türkiye Tabiatını Koruma Derneği”dir. Dernek; özellikle tarım, orman, çayır ve meraların, yaban hayatının, flora ve faunanın ve peyzajın korunması yanında, doğal dengenin sürekliliği ve çevre kirliliğinin önlenmesi konularında çalışma yapmaktadır.

Türkiye Tabiatını Koruma derneği 1963 yılından beri IUCN (Uluslar arası Doğa Koruma ve Doğal Hayatı Koruma Birliği) üyesi olup, 1970 yılından bu yana da “Avrupa Konseyi Doğa ve Doğal Kaynaklarını Koruma Haber Merkezleri” Türkiye temsilciliği, “Uluslar arası Su Kuşları Araştırma Bürosu” (IWRB), “Birleşmiş Milletler Çevre Programı” (UNEP), UNESCO gibi kuruluşlarla işbirliği içerisinde.

1996’da kurulan Doğal Hayatı Koruma Vakfı, 2001 yılında WWF’nin Türkiye ulusal kuruluşu haline gelerek WWF-Türkiye adını benimsemiştir. WWF (World Wide Fund for Nature), Dünya Doğayı Koruma Vakfı, doğanın zarar görmesini durdurmayı ve verilen zararları onarmayı amaçlayan uluslararası bir sivil toplum kuruluşudur.

WWF-Türkiye çalışmalarını bağışlar ve sponsorluklarla sürdürmekte olup, kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlar kapsamına girer. Vakıf, kurumsal ilkelerini aşağıdaki başlıklar şeklinde açıklamaktadır:

- Bağımsız ve siyaset dışında olmak;
- Konuları irdelerken en yeni bilimsel verileri kullanmak ve tüm çalışmaları eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmek;
- Alan projeleri, politik inisiyatifler, kapasite geliştirme ve eğitim çalışmaları yoluyla somut koruma çözümleri oluşturmak;
- Diğer sivil toplum kuruluşları, hükümetler, iş dünyası ve yerel topluluklarla işbirlikleri oluşturmaya çalışmak;
- Çalışmalarını profesyonel bir yaklaşımla ve düşük maliyetle yürütürken, mali kaynaklarını dikkatli ve sorumlu kullanmak.

Türkiye’de doğa korumayı ve toplumda çevre bilinci oluşturmayı amaç edinmiş diğer çevreci kuruluşlar;

- Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV), merkezi Ankara'da olan bir Sivil Toplum Kuruluşu'dur.
- TEMA, Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı, 1992 tarihinde, kurulmuş olan çevreci vakıftır. Erozyonla mücadele, ağaçlandırma ve doğal varlıkların korunması temel amaçlarındandır.
- Peyzaj Mimarlığı Örgütü süreci, ilk kez 1966 yılında Ankara'da kurulan "Peyzaj Mimarisi Derneği" ile başlamış; 1994 yılı Mayıs ayında TMMOB 33. Genel Kurulunda odalaşma kararının çıkması ile Peyzaj Mimarları Odası kurulmuştur.
- Doğa Derneği, 2002 yılında kurulmuş merkezi Ankara'da bulunan ulusal bir sivil toplum kuruluşudur. Kısa adıyla DD, doğa ve insanı birbirinden ayrı görmeyerek, önemli doğa alanları başta olmak üzere tüm Türkiye'de doğanın yaşatılması için çalışmaktadır.
- Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı (ÇEVKOR), 1991 yılında Ege ve Dokuz Eylül üniversitelerindeki öğretim üyeleri tarafından kurulan vakıftır. Toplumun her kesiminde çevre bilincinin aşılması ve bu konuda eğitim çalışmalarının yapılması temel amaçlarıdır.

KAYNAKLAR

- Anonim, (2011) Orman ve Biyolojik Çeşitlilik El Kitabı, Koruma Yönetimi ve Uygulamaları, 6. Bölüm, s.118-135, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Erkoç, Yüksel ve Akkurt, (2007) Türkiye'de Özel Koruma Çevreleri. Özel Çevre Koruma Kurumu, Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara.
- TÇV, (2003). Türkiye'nin Çevre Sorunları, *Türkiye Çevre Vakfı Yayını*, s.285-295, Türkiye.